

Bemærkninger til temaet: Arkitektur og filosofi

Een ting er arkitekturteori, noget andet er arkitektur OG filosofi. Selv om man føler sig overbevist om at arkitektur til enhver tid har brug for teori, behøver man ikke mene, at den også har brug for filosofi. I højere grad end filosofi kan teorier forstås som redskaber, det vil sige tillægges den ene eller anden form for brugsværdi. De forbinder sig sjældent til ret meget af det, der gennem tiderne er blevet kaldt sandhed, fx den sandhed, vi alle søger, eller bare den sandhed, der nu er gået op for mig. Et tankeredskab for arkitekter er et redskab til at orientere sig med, til at finde vej med, til at komme videre med. Det man savner kan være et skema, der bringer overskuelighed, eller blot være et forløsende begreb eller stikord. Det er sjældent sandheden, arkitekten står og mangler for at komme videre.

Selv om det ikke er helt uden problemer, kan filosofi og teori altså godt modstilles som divergerende former for tankevirksomhed. Man kan oven i købet mene, at forskellen er let at få øje på: jo flere modeller, diagrammer, overheads og tavletegninger, jo mere kan man være sikker på, at det er teori og ikke filosofi, der er tale om. Det vil sige jo mere kan man ånde lettet op, og jo mere kan man have grund til at formode, at det her måske kan bruges til noget.

I et arkitekturperspektiv kan teori altså forstås som en slags instrumentaliseret tankevirksomhed, det vil sige tænkning, der legitimerer sig som problemløsende. Det er en tankedisciplin, hvis opbyggelige funktion består i at hjælpe det byggende menneske til at blive i stand til at bygge videre. Filosofi må legitimere sig uden sådanne kvaliteter. Den er i det store og hele tænkning uden anden legitimitet, end at der findes anerkendte fortilfælde, det vil sige en tradition. Forskellen er altså grel nok, men ikke nødvendigvis så let at få øje på, som det lige er hævdet. Ofte lever det ene af det andet, og hvad der (med Hans Blumenberg) kan kaldes "teoretisk nysgerrighed", er under alle omstændigheder et fællestræk.

Alligevel: arkitektur kan sagtens have brug for teori, men har den også brug for filosofi? Allerede når man har sagt "brug for", taler man på teoriens og dens legitimitets betingelser. Selv om modsætningsforholdet stilles skarpt, behøver

det ikke medføre en skepsis over filosofi. I hvert fald ikke ifølge Karl Popper. Han mener faktisk, at den filosofiske tradition er overordentlig værdifuld, nemlig som et reservoir for potentielle videnskabelige teorier. Han fremhæver selv Demokrits atomlære. Den har aldrig kunnet bruges til præcise beregninger af noget som helst, men ikke desto mindre genopstår den som hardcore science ca. to et halvt årtusind senere i form af den moderne atomfysik. Anderledes sagt, den ubrugelige tænkning kan til tider indeholde kimen til noget brugeligt, hvis man er parat til at vente længe nok. Men er man det?

Fra vores begreb om arkitektur kender vi en mere forsonlig version af forskellen mellem det der kan bruges, og det der ikke rigtig falder på plads under betegnelsen brugbarhed. Et stykke arkitektur skal som bekendt helst ikke bare imødekomme et praktisk behov, men også et æstetisk eller kunstnerisk. Vi forstår arkitektur som en kunstart med en veldefineret praktisk funktion, men netop som kunstart tilhører den i en kulturel sfære, hvor det direkte er en pointe at tingene ikke rigtig kan bruges til noget. Vi ser det dog sjældent som en mangel, men snarere som udtryk for et overskud, at ikke alt ved arkitektur drejer sig om dens praktiske funktion.

Det samme kan siges om filosofi. At det ikke er dens kontante anvendelighed, der er dens primære kvalitet, kan gælde som udtryk for dens overskuds karakter. Og ligesom for arkitekturens vedkommende er dette overskud ikke et vedhæng (noget mere oveni), men bestemmer dens grundlæggende tankeform. 'Undren' eller 'forundring' (thaumastón) angiver Platon som det afgørende motiv til filosofi, og Aristoteles betoner den luksustilstand, der er tale om. Undren forudsætter at presset fra livsopholdelsens fordringer er borte. Det luksuriøse ved filosofi er ikke mindst, at den tager så lidt som muligt for givet. Det ytrer sig i dens anstrengelse med vedblivende at spørge til den mulige betydning af de begreber, den har til disposition (og alligevel ikke har til disposition). Det luksuriøse hæver den over en tingslig håndtering af begreberne, hvor de gælder som finitte, historieløse betydningskerner. Dette er dens overskud i forhold til teori og videnskab, hvor tilliden til begreberne helst skal være stor nok til at de kan konstituere stabile klassifikationssystemer. I filosofiens overskud ligger dens utopi: (mis)tanken om at alting kunne være anderledes.

Filosofi og kunst har altså begge med luksus at gøre. Begge er noget, som den mand fra Mars, vi engang imellem identificerer os med, har mere grund til at være overrasket over, end at vi dyrker jorden, udvinder kul og olie, danner samfund, fører krige og har sex på hjernen. Marsmanden behøver heller ikke undre sig over, at vi bygger huse, men nok over at alt det, vi i dag kender som arkitektur, har udviklet sig af en så elementær overlevelsesfunktion.

Når filosoffer ytrer sig om arkitektur, har temaet gerne været dette overskydende, overskridende træk. Som da Martin Heidegger, mens Tyskland stadig lå i ruiner efter 2. Verdenskrig, tillod sig at tale om bolignød af en højere orden end den nok så presserende ("Bauen Wohnen Denken", 1951). Filosoffer synes at genkende deres egen sag – og deres egen opgave i opbyggelighed – i arkitekturen. Det er helt i pagt med en af de ældste bestræbelser i filosofien, som Husserl sammenfat-

tede under titlen "tankens befrielse", at tænke ethvert stykke arkitektur som et stykke utopi.

Men hvad siger Vitruvius om arkitektur og filosofi? Spørgsmålet er ikke helt vilkårligt. Vitruvius er så langt, vi kan komme tilbage i arkitekturtenkningens historie: den første og hidtil mest slidstærke kanon. Han er for længst ophørt med at være beundret, og alligevel fremdrages han ustandseligt. Når en moderne arkitekturteoretiker henviser til ham, svarer det til den kriminelle, der er underkastet tvangen til på et eller andet tidspunkt at vende tilbage til gerningsstedet. Og til at gøre det igen og igen. Tvangen er sandsynligvis den samme. Gerningssteder er identitetsdannende, og arkitekturteoretikeren har lige som den kriminelle mange grunde til vedblivende at spørge til sin identitet – i det mindste sin faglige. Den vedblivende kredsen om sin egen tilblivelse, det vil sige om det ældste kildemateriale, de første dokumenter, kan være fælles for arkitekturteori og filosofi. For arkitekturteoretikeren – hvis da en historisk selvrefleksion overhovedet gælder som relevant – er nogle henkastede bemærkninger hos Vitruvius af interesse på samme måde, som en bisætning hos Heraklit eller Parmenides er det for filosofen. Det drejer sig om spor på gerningsstedet.

De få bemærkninger hos Vitruvius om filosofiens betydning for arkitekten gør det i hvert fald klart, at begrebet filosofi ikke bare angiver et barnestadium i forhold til ægte videnskabelig forskning. Begrebet synes mindst lige så stærkt knyttet til et dannelsesideal med stærke etiske implikationer:

Filosofien gør arkitekten storsindet og ikke indbildsk, men venlig, retskaffen, ærlig og frem for alt uegennyttig. Intet værk kan nemlig udføres godt uden ærlighed og ubestikkelighed. Han skal ikke være smålig eller optaget af udsigten til frysegoder, men opretholde sin position med værdighed ved at værne om et godt ry. Dette er hvad filosofien lærer ham (De architectura, Liber primus 1, 7).

Først efterfølgende bliver det klart, at filosofi også betyder en form for videnskab, og at filosoferne råder over en indsigt i naturens principper, som arkitekten gør klogt i tage ved lære af. Men filosofi drejer sig åbenbart ikke mindst om den rette indstilling til tingene, om professionsudøverens karakteregenskaber og opbyggelsen af disse egenskaber.

Vitruvius' bemærkninger om arkitekturens forhold til filosofi handler med andre ord ikke om de velkendte modsætninger i moderne æstetisk tænkning: mellem sansning og begreb, mellem kreativitet og rationalitet, mellem kunst og metafysik. Både opfattelsen af arkitektur og filosofi afviger fra nutidens. Hans stolthed over sin egen metier er ikke en kunstners selvbevidsthed, men håndværkerens. Og filosofi synes mere forbundet med profan livskunst end med metafysik. Filosofen (visdomselskeren) optræder hos Vitruvius som en model for menneskelig værdighed. Arkitekten har ikke alene brug for filosofi, han har brug for selv at være filosof. For så vidt filosofen selv er en legemliggørelse af sin livsvisdom, er han den passende rollemodel for arkitekten.

Tanken om at skabe arkitektur med en filosofers bevidsthedsform er i nuti-

dig sammenhæng ikke nogen forbløffende konstruktion. Men betydningen ville være en anden. Forholdet mellem arkitektur og filosofi ville tilhøre æstetikens problemfelt. Det ville implicere en stærk betoning af arkitekturens karakter af kunstart og af dens fremskudte position som erkendelsesmedium. En fusion af denne type træder frem hos Friedrich Nietzsche, idet han hævder at "kunsten er den egentlige metafysiske virksomhed". Hvis man opfatter hans brug af ordet "metafysisk" som nedsættende, misforstår man ham. Det er kunstens storhed, at den er bedre til at udfolde filosofiens ærinde end filosofien selv: den skal ses som en konkret manifestation af det filosofien må nøjes med at anråbe.

Nietzsche opererer med forestillingen om et konkurrenceforhold mellem filosofi og kunst. Og han driller filosofien med, at det ikke er den, men kunsten der har fat i den lange ende. Man kan udlægge Nietzsche sådan, at hvis filosofi virkelig har sin oprindelse i undren/forundring, må det være dens opgave begrebsligt at støde frem til en virkelighedsforståelse, der står mål med den forundring, den selv udspringer af. Det er – i et nietzscheansk perspektiv – ikke lykkedes den: i stedet er verden blevet borte i filosofiens forklaringer, ligesom filosofien selv er gået til grunde i sine grunde. Kunst har det umiddelbart lettere, da anledninger til forundring er selve det materiale, den arbejder i.

Forestillingen om en konkurrence er umiddelbart absurd. Er det kunsten eller filosofien, der råder over den største indsigt? Er det kunsten eller filosofien, der er i pagt med den styrende orden i tilværelsen? Er det kunsten eller filosofien, der bedst kaster lys over menneskets erfaringer med sig selv og verden? Den slags spørgsmål lægger ikke op til noget alvorligt ment svar. Men spørgsmålene er på godt og ondt filosofiske og har i perioder af filosofiens historie spillet en betydningsfuld rolle. Fx hos Platon, det vil sige i det første stort udfoldede filosofiske forfatterskab, vi kender. Det er netop ham, Nietzsche vender på hovedet. Hvor Platon beskylder kunsten for at være dårlig filosofi, beskylder Nietzsche filosofien for at være dårlig kunst.

Man kan drage den konklusion af Nietzsches ord, at hvis kunsten er den egentlige metafysik, så slipper filosofien for at være det. Anderledes sagt: filosofien slipper for at kompromittere sig i håbløse forsøg på at sige det hele om det hele. En filosofisk tekst, der ikke står til regnskab for det hele, kan stadig have med det hele at gøre, det vil sige fremstå som nedslag af et helhedsbillede. Men ikke i form af en rationel rekonstruktion af den ultimative enhed bag den samlede mangfoldighed. Den må nøjes med på almindelige sproglige vilkår at – som Kant siger det om den æstetiske dom – "appellere til alment samtykke". Sagt på en anden måde, den må nøjes med at fremstille sin helhedsforståelse på retoriske betingelser. Og da måske blot i form af en stemthed, et toneleje, en mental atmosfære, der eventuelt vil kunne sammenfattes som ukuelig, ironisk, melankolsk m.m.. En 'teori' i førnævnte betydning kan ikke være melankolsk, den kan højst føre til en forstemmende konklusion.

I dag synes det filosofisk attraktive ved arkitektur at være just det, der tidligere sikrede den en marginal rolle i filosofien. Den er en kunstart, men ikke helt ren i kanterne, og deri ligger netop dens aktuelle styrke. Dens urene status gør det

misvisende blot at fastholde den i et æstetisk perspektiv. Hvis den filosofiske æstetik har et aktuelt potentiale, må det ligge i dens mulighed for at begribe og betone de æstetiske fænomeners integrative karakter snarere end deres autonomi. I mere end tohundrede år har den reflekteret og befordret en autonom og kommunikativt indadvendt kunst, der i sit eget udviklingsmønster oven i købet selv synes at have rebelleret mod at være underkastet et æstetisk forståelsesmønster. Med arkitektur som tema må filosofien tale fra et andet sted.

De sammenhænge, arkitektur konkret er forviklet i, gør den altid til mere end blot en afspejling af tiden i et æstetisk formsprog. Arkitektur overskrider på forhånd de spilleregler, "institutionen kunst" måtte sætte. Selv om den ikke kan løsrive sig fra ethvert skæbnefællesskab med kunsten, er den altid dømt til at være anderledes konkret i sin forståelse af menneske, af samfund, af tekniken, af spørgsmålet om klodens beboelighed, af økologiens og globaliseringsperspektiver. Dette forviklede kalder utvivlsomt på nye former for filosofisk æstetik.

Og kalder også på filosofi – ikke i kontrast til, men til bekræftelse af Vitruvius, der under dette begreb anførte nogle af de karakteregenskaber, arkitekten gerne skulle besidde. Overvejelser over hvilke karakteregenskaber, der er hensigtsmæssige for det gode liv, individuelt og kollektivt, hedder i den antikke tradition etik. Når Vitruvius forbinder arkitektur med filosofi, er det arkitektens ansvarlighed for sin metier, der er hans ærinde. For at kunne leve op til sit faglige ansvar, måtte arkitekten forstå, at faget skal udøves i overensstemmelse med den gode borgers dyder. Eller det politiske dyrs dyder. Eller, som man allerede på Vitruvius' tid kunne sige, kosmopolittens dyder – altså det vi i dag (med Kant) ville kalde arkitektens bestræbelse på at gøre sig værdig til betegnelsen verdensborger. Det er ikke utænkeligt, at det især var gennem denne bestræbelse, at arkitekten havde udsigt til fortsat at skabe utopier. Og til at undgå at forveksle utopi og science fiction.

Jørgen Dehs, lektor, AAA
joergen.dehs@a-aarhus.dk

Fotografiet s. 4 stammer fra konferencen "Mensch und Raum", der fandt sted i Darmstadt 1951. Den skrivende herre midt i billedet er Martin Heidegger, der bidrog med foredraget "Bauen Wohnen Denken". Til hans højre side sidder den spanske filosof Ortega Y Gasset. Hvem af dem hatten tilhører, vides ikke. Hans Scharoun var blandt de mange arkitekter, der deltog i konferencen.